

doista. Miksi arkistossa on juuri tämä käsillä oleva aineisto, mitä on jätetty pois, mitä tulkintaa on tapahtunut puhtaaksikirjoittaessa, millaisia suhteita eri vaiheissa aineistoa käsitelleillä ihmisillä on ollut aineistoon? Kaikki tämä ja vielä paljon muutakin vaikuttaa siihen, mitä tutkija käsiinsä saa, ja usein on varsin tavallista, ettei tutkija tule tietämään näistä asioista paljoakaan. Voidaan myös pohtia, mitä aineisto kertoo, ja millaisten ehtojen varassa vaikoppa kirjeen kirjoittaja itse on toiminut ja kenelle kirje on kirjoitettu. Jenny näyttää ainakin muokanneen esimerkiksi Samulin kirjeitä puhtaaksikirjoittaessaan niitä arkistoa varten, ja tämän osoittaminen on kiinnostavaa. Arkistoaineistot eivät ole ilman inhimillistä ja sidonnaista toimijuutta arkistoissa odottamassa tulkitsijaansa, vaan niiden olemassaolo on jo lukuisien valintojen ja tulkintojen tulos.

Voimme avata nyt tarkasteltavan elämäkertateoksen näkökulmaa miettimällä myös tutkimaani Samuli ja Jenny Paulaharjun kirjekokoelmaa, joka koostuu lähinnä Samuli Paulaharjun kirjoittamista kirjeistä. Kokoelman on koonnut aikanaan Samulin hyvä ystävä Martti Haavio, joka pyysi Samulin perheeltä ja ystäviltä tämän kirjoittamia kirjeitä lainaan kirjekokoelman muodostamiseksi. Haaviolla oli saatekirjeiden perusteella mielessä jonkinlaisen elämäkerran laatiminen. Haavion kokoomista kirjeistä laadittiin editoitu kokoelma, jonka Leena Koivu puhtaaksikirjoitti. Perhe ja lähimmäiset ovat jo tässä vaiheessa voineet valita haluamansa kirjeet arkistoa varten, minkä jälkeen ne kirjoitettiin olennaisin osin puhtaaksi.

Olen itse osin tämän kerroksellisuuden kautta katsonut, että esimerkiksi vihapuheeksi katsottava raaka puhe vuoden 1918 heimosodan aikaisissa kirjeissä on ollut sekä perheen että akateemisen lähipiirin hyväksymää, sillä 1950-luvulla kokoelmaa koottaessa ne olisi ollut mahdollista jättää pois (Seppä 2022). Rakastetun

kerääjän kuva tuntui muuttuvan rajusti näiden huolettomien tappamispuheiden myötä, ja kirjeaineistoja tutkittaessa eettinen näkökulma on välttämätön. Tässä tapauksessa oli melko selvää, että nämä puheet toki hätkähdyttivät Paulaharjun omia lapsia, mutta olivat poliittisesti jaettuja mielipiteitä sisällissodan jälkeisessä valkoisessa Suomessa, jota tämän lähipiiri työssä ja yksityiselämässä pääosin edusti. Marjut Paulaharjun Jennyn piirtämä kuva vahvistaa myös tämän vahvan poliittisen kannan, joka sisälsi myös Jennyn osalta Lapuan liikkeen kannatuksen ja IKL:n jäsenyyden.

Marjut Paulaharjun teos myös konkretisoi ja tekee näkyväksi tämän arkistoaineistojen kerroksisuuden ja osoittaa esimerkiksi, millä tavoin Samulin kirjeaineistot ovat muuttuneet Jennyn editoidessa niitä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle luovutettaviksi Samulin kuoleman jälkeen. Arkistoaineistot ovat aina täynnä henkilökohtaisia ehtoja ja vaikuttimia, tietoista ja tiedostamatonta muuntelua sekä sattumia, virheitä ja kaotamia.

KIRJALLISUUS

- Harju, M. (1989) *Samuli Paulaharju – Ruijanrannan reppuherra*. SKS, Helsinki.
- Seppä, T. (2022) Heimous, mieheys ja toiseus. Samuli Paulaharju koillisella rintamalla 1918. Teoksessa Kullaa, R., Lahati, J. & Lakomäki, S. (toim.) *Kolonialismi Suomen rajaseuduilla*. Gaudeamus, Helsinki.
- Seppä, T. (2015) Kohtaamisia menneen kanssa. Tutkimus kansanrunousaineistojen keruusta ja myöhemmistä tulkinnoista. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Simojoki, A. (1987) *Jenny Paulaharju Samulin rinnalla*. Kustannuskiila, Kuopio.

TIINA SEPPÄ

*Karjalan tutkimuslaitos,
Itä-Suomen yliopisto*

Koulu geopolitiikan polttopisteessä

KINNUNEN, TOMMI (2022) *Pimeät kuut*, 287 s. WSOY, Helsinki.

On vuosi 1947. Puolilaho sodassa polttamatta jäänyt salaisrakenteinen parakki toimittaa koulun virkaa. Sisällä haisee homeelta, liitutaulu kupruilee. Elna Suorajärvi, kuusikymppinen opettaja soudattaa itsensä uudelle työpaikalleen tietämien taipaleiden taakse jonnekin lähelle itärajaa. Lappi on poltettu ja jälleenrakennus käynnissä. Materiaaleista on kuitenkin pulaa ja uuden koulurakennuksen työmaaltakin katoavat rakennusmateriaalit kyläläisten omiin tarpeisiin. Lukijat kutsutaan seuraamaan parakkikoulun arkea yhden lukuvuoden verran.

Tommi Kinnusen viides romaani *Pimeät kuut* punoo auki tarinaa sotatraumojen siirtymisestä ja kertoo koulusta geopolitiikan polttopisteessä. Kirjailijan oman isotäidin opettajanpäiväkirjoista ja muista aikalaisdokumenteista sekä kuusamolaisesta jälleenrakennusajan opettajien haastatteluista ammentaen romaani tuo näkyväksi

niitä haasteita, joita sota jättää jälkeensä niin koulutuksen materiaaliin mahdollisuuksiin kuin ihmismieleen. Kinnunen laittaa lukijansa miettimään, minkälaista on olla lapsi, jolla ei ole muistoja sodattomasta ajasta ja pistää pohtimaan, millaisia aikuisia näistä lapsista kasvaa.

Romaanin suurinta antia ovatkin ne näkökulmat, joita se avaa kouluihin ja lasten arkeen sodan runnomalla maaperällä Pohjois-Suomen syrjäisillä rajaseuduilla. Näin ollen Kinnunen jatkaa aiemmissa teoksissaan tutuksi tullutta Koillismaan ja Lapin maisemien kuvausta. Jo edellisessä romaanissaan *Ei kertonut katuvansa* (2020) Kinnunen toi esiin aiemmin kertomatta jääneitä näkökulmia sotaan kirjoittaessaan esiin naisten näkökulmaa, ja *Pimeät kuut* jatkaa tästä kurkistaessaan itärajan syrjäisen koulun, opettajan ja oppilaiden mielenmaisemaan:

[– –] omat taistelunsa näilläkin lapsilla on takana. Jokaisella kaikuu mielessä vielä tykkien kumu ja

desanttien pelko. Yhtä lailla nämä lähtivät evakkomatkalle ja samaan poltettuun pitäjään palasivat. Rikki nämä ovat niin kuin me aikuisetkin, yksi ruumiillisesti ja toinen mieleltään (s. 126).

Teos sanoittaa vaikeasti sanoitettavan: hahmojensa kautta Kinnunen kuvailee, miten geopoliittiset jännitteet ja niiden monisyiset seuraukset näkyvät ja sanalla sanoen tuntuvat kouluissa ja niiden opettajien ja oppilaiden arjessa. Romaanissa oppilaat syöksyvät pulpettien alle piiloon, kun koulun yli lentää lentokone. Koulurakennus itsessään on saksalaisten sotilaiden jättämä parakki, jonka nurkista vetää ja jota ei ole tarkoitettu koulukäyttöön alkuunkaan. Parakkikoulu ja sen oppilaat ilmentävät, miten sotaa ei käydä vain rintamalla, vaan sota ulottuu lasten koteihin ja kouluihin vielä rauhan solmimisen jälkeenkin. Kenties vaikuttavin ja samalla koko romaanin sanoman kirkkaimmin kiteytävä katkelma löytyy romaanin puolivälistä, kun Kinnunen kuvaa Elnan silmin sodan kokeneiden lasten kokemuksia:

Tästä sodasta puhutaan väärin. Sanomalehdissä pohditaan rajalinjoja ja evakot kaipaavat menneitä maitaan. Kaikesta keskustellaan yleisellä, valtiollisella tasolla, vaikka sota on ennen kaikkea jokaisen yksityinen murhenäytelmä. Ei sotaa käyty vain eturintamalla, vaan koko maassa. Se mikä kenraalien kartoilla oli operaatio, oli lasten kodeissa kuolemanpelkoa. Mikä esikuntien everstien puheissa rintamalinjan tarkastusta, oli kylässä painajaista (s. 126).

Yksityisen ja julkisen sekä valtiollisen ja arkisen rajat sekoittuvat homeisen parakkikoulun hahmottuessa keskeiseksi geopolitiikan tapahtumapaikaksi. Sodan jälkimainingeissa koulu ei kuitenkaan ole vain passiivinen näyttämö, vaan sen kautta pyritään myös aktiivisesti edistämään valtiovallan tavoitteita. Näin myös opettajat ja koululaiset itse rakentuvat keskeisiksi geopolitiiksiksi toimijoiksi, kun koulutuk-sen kautta pyritään kouluttamaan tulevia kansalaisia ja rakentamaan valtiollista hyvinvointia. Romaanissa niin opettajat kuin oppilaat vastaavat näihin odotuksiin ja asettuvat heille tarjottuihin positiioihin eri tavoin. Näitä näkökulmia tutkimuksessaakin on nostettu esiin aivan viime vuosikymmeninä, kun esimerkiksi feministisen geopolitiikan tutkijat ovat kiinnittäneet huomionsa yhtäältä kouluhin geopolitiikan tiloina ja paikkoina ja toisaalta lapsiin ja nuoriin geopolitiittisina toimijoina.

Parakkikoulun kautta avautuu myös näkökulmia suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan rakentumisen sekä koulujärjestelmän monisyisempään historiaan. Elnan oppettamassa koulussa noudatetaan niin sanottua supistetun koulun mallia: osa lapsista on koulussa vain puoli päivää ja osa viisi. Vaikka yleisestä oppivelvollisuudesta säädettiin lailla jo vuonna 1921, supistettua koulua käytiin etenkin maaseutukunnissa ja harvaan asutuilla seuduilla. Tämä oli omiaan asettamaan lapset maantieteellisesti eriarvoiseen asemaan, kun kaupungeissa annettu opetus valmisti jatko-opintoihin, kun

taas köyhien kuntien kouluissa sivistykselliset oikeudet kapenivat supistetun koulun myötä. Supistetun koulun vaihtoehto poistettiin laista virallisesti vuonna 1947 (Ahonen 2021), joten Elnan koulu lienee ollut jatkoajalla.

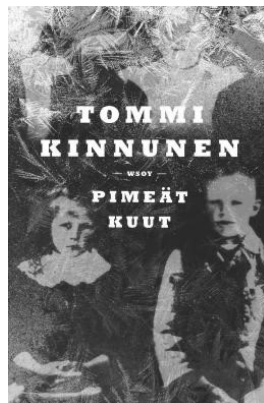
Lukuvuoden 1947–1948 edetessä Elna koittaa saada otteen koulun arkirytmistä ja kyetä vastaamaan kaikkiin niihin vaatimuksiin ja odotuksiin, joita supistetun koulun ainokaisen opettajan ylle lankeaa geopoliittisten jännitteiden yhä heittäessä varjonsa koulun ylle. Sen lisäksi, että yksi opettaja opettaa kaikkia luokka-asteita yhtä aikaa, varsinaisen opetustyön lisäksi tulisi siivota ulkokuone, lämmitteä koulurakennus ja järjestää kerhoja kylän lapsille. Haetaanpa opettajasta turvaa iltamyöhään myös vauvan hoidossa, kun mieleltään järkkyyneen perheisän raivotessa livohkaan lähtevät niin vaimo kuin lapsetkin. Opetusmateriaalit ovat puutteelliset, eikä oppikirjoja ole lainkaan. Opettajan oletetaan opettavan myös uusista valtioiden rajoista, jotka hän voi itse joussaansaani piirtää vanhaan karttaan.

Elnan tarinassa kyteekin varsin ajankohtainen kritiikki koulujärjestelmän päämääriä kohtaan:

Ei tätä järjestelmää ole tehty lapsia varten, ei opettajan työtaakkaa ajatellen, vaan jotakin toista määräänpäätä varten. Rahan säästämiseksi tämä on rakennettu: on päätetty, ettei syrjäseutujen lasten tarvitse tietää kaikkea sitä, mitä kirkonkylissä asuvien. Samalla on palkattu vain yksi ihminen tekemään työt, joihin tavallisissa kouluissa palkataan kaksi. (s. 56–57.)

Kuten katkelma piirtää esiin, sodanjälkeisen jälleenrakennuksen aikaan suomalaisen koulutuksen päämäärät olivat keskenään ristiriitaisia. Koulutus nähtiin kyllä yhä tärkeämpänä, mutta siihen panostettiin eri lailla eri osissa valtiota. Myös maantieteellä oli väliä: alueelliset erot ja eronteot eri paikkoihin ja niiden oppilaisiin suhtautumisessa piirtävät esiin jakolinjoja koulutuskansalaiseksi kasvamisessa. Aina resursseja ei kerta kaikkiaan ollut käytettävissä, ei vähävaraisissa kunnissa eikä opettajilla arki työssään. Vaikka romaanissa uusi koulu rakentuu jo väliaikaisen parakkikoulun tilalle, Elna on palkattu työhönsä yhdeksi lukuvuodeksi kerrallaan. Elnan sairastamisesta huolimatta eläkkeelle pääsystä on kuitenkin turha haaveilla, sillä sodan jälkeisessä Suomessa on huutava pula opettajista.

Vaikka hyvinvointivaltion voidaan nykypäivänä katsoa kuroneen umpeen eriarvoisuutta esimerkiksi sosiaalietuuksien sekä yhdenvertaisemman koulutuspolitiikan kautta, piilee opettajan paineistatussa, varsin prekaarin ja vaatimustentäyteen arjen kuvailussa kritiikin siemen myös tämän päivän koulua ja järjestelmän päämääriä kohtaan. Alati kasvavat odotukset ja yksittäisen opettajan arjessa materialisoituvat paineet koulutuksen kasvavasta merkityksestä ovat yhtä lailla tärkeitä niin sodan jälkeisen Suomen jälleenrakennuksessa kuin 2000-luvun koulutusleikkausten ja reformien aikana. Loppukädessä ne näkyvät paitsi opettajien myös koululaisten arjessa.

Kinnunen omistaakin teoksensa väsyneille. Opettajana itsekkin toimiva Kinnunen on avoimesti puhunut omasta työuupumuksestaan ja nyky-yhteiskunnan kasvavista vaatimuksista niin yksittäisiä opettajia kuin kouluja kohtaan yleisesti. Romaanissa väsymys ja kehnot olosuhteet sekä puutteelliset resurssit saavat Elnan kyseenalaistamaan omaa opettajuuttaan ja ammattitaitoaan. Väsyneen empatia ei riitä lapselle, joka todistaa tapaturmaa äitinsä astuessa miinaan hillasuolla, saati opettajaan hoteisiin päätyneelle kissanpennulle, joka vaatisi oman osansa huolenpidosta.

Romaani *Pimeät kuut* osallistuu yhteiskunnalliseen keskusteluun avaamalla näkökulmia niin sotaan, geopolitiikkaan kuin koulumaailmaan sekä ennen kaikkea kouluun geopolitiikan polttopisteessä. Yhtäältä romaani kertoo ajankohtaista tarinaa sodasta ja geopolitiittisista jännitteistä ja tarkastelee aihetta koulujen, lasten ja opettajien näkökulmasta. Toisaalta se avaa näkökulmia myös vähemmän tunnettuun ajankohtaan suomalaisen yhteiskunnan ja koulutusjärjestelmän rakentumisessa jälleenrakennuksen alkumetreillä Pohjois-Suomen syrjäisillä rajaseuduilla.

Sodan vaikutukset lasten ja koulujen elämään tunnutvat 2020-luvun Euroopassa valitettavan ajankohtaisilta vielä tänä päivänäkin. Venäjän hyökkäyssodan myötä miljoonat ukrainalaiset ovat joutuneet jättämään

kotinsa ja pakenemaan sotaan. Vuoden 2022 aikana noin 48 000 ukrainalaista haki tilapäistä suojelua tai turvapaikkaa Suomesta (Maahanmuuttovirasto 2023). Arvioiden mukaan kolmasosa on lapsia, joista moni käy koulua Suomessa. Sotatoimialueiden lapsia ja nuoria on tullut Suomeen maahanmuuttajina ja turvapaikanhakijoina myös aiemminkin. Vaikka Kinnusen romaanin tarina ei ole suoraan verrattavissa tämän päivän tilanteeseen, teoksellaan *Pimeät kuut* Kinnunen muistuttaa, että Suomessakin sota ja sodan kokoneet ovat vain muutaman sukupolven päässä sekä samaan aikaan tiiviisti tätä päivää – ja tällä on mitä monisyisempiä vaikutuksia myös lasten ja nuorten elämään sekä koulujen arkeen.

KIRJALLISUUS

- Ahonen, S. (2021) Kiistelty oppivelvollisuus. *Koulu ja menneisyys* 58, 8–37. <https://doi.org/10.51811/km.102429>
- Kinnunen, T. (2020) *Ei kertonut katuvansa*. WSOY, Helsinki.
- Maahanmuuttovirasto (2023). Tilapäisen suojelun tilastot. <https://tilastot.migri.fi/index.html#decisions/23330> > 31.3.2023.

MARIKA KETTUNEN
Maantieteen tutkimusyksikkö,
Oulun yliopisto